

K jubileu prof. Hany Lukášové

VLADIMÍRA SPILKOVÁ

Úvodem musím přiznat, že k volbě žánru rozhovoru s jubilantkou mne inspirovali sama Hanka Lukášová a Tomáš Svatoš, kteří tuto formu připomenutí osobnosti zvolili v případě významného životního výročí prof. Jiřího Mareše.

S Hankou Lukášovou jsem propojila svůj profesní život hned na jeho počátku, tedy v první polovině 90. let. Měly jsme obě stejný životní vzor – z hlediska lidského i profesního – dr. Helenu Vyskočilovou. Ta v nás probudila hluboký zájem o kultivaci dětí mladšího školního věku a vzdělávání této kategorie učitelů a celoživotně nás nasměrovala k této cestě, po které jsme s Hankou šly společně až do současnosti.

Spolupráce to byla vskutku intenzivní – nejdřív na transformaci primárního vzdělávání a přípravy učitelů po roce 1989, později ve výzkumu inovativních přístupů k obsahu i procesům výuky budoucích učitelů, v zahraničních projektech (k budoucnosti vzdělávání učitelů – metoda scénářů budoucího vývoje a k pojetí kvality učitele a strategiím její podpory) a v neposlední řadě v oblasti ovlivňování vzdělávací politiky. Hodně úsilí jsme vložily také do snahy podpořit profesionalizaci učitelství „zevnitř“ profese, a to založením Asociace profese učitel-

ství v roce 2008 (po několika letech existence asociace, která měla být základem pro vznik profesní komory, se však bohužel nepodařilo předat štafetu mladším kolegům).

Jakou sílu má úzká spolupráce vůdčích osobností v oboru primární pedagogika, se ukázalo mnohokrát. Asi nejvýrazněji při společném „boji“ proti politickému tlaku na strukturaci učitelského studia. Díky společnému stanovisku kateder primární pedagogiky opřenému o propracovanou argumentaci – při jehož tvorbě sehrála Hana Lukášová klíčovou roli – uhájil obor učitelství pro primární vzdělávání jako jediný učitelský program nestrukturované studium.

Dejme nyní prostor rozhovoru, v zásadě bilančnímu, jubilantce Hance.

ROZHOVOR

1. Co a kdo Tě přivedl k učitelství a pedagogice?

Když se ohlédnou zpět v čase do roku 1971, dorazila jsem jako studentka učitelství přírodních věd (chemie a přírodopis) na katedru pedagogiky a psychologie Pedagogické fakulty v Ostravě, kde byla vedoucí Dr. Helena Vyskočilová, vzdělaný učitel a vzácný člověk. Přidělila mě

jako pomocnou vědeckou sílu k doktorce Evelíně Krejčové. Jejím nápad, aby byla zpracována mikroanalýza vyučovacích hodin vybraných přírodovědných předmětů metodou A. A. Bellacka, mě přivedl k napsání práce, která byla oceněna jako vítězná ve fakultní i celostátní soutěži SVOČ. V roce 1974 jsem se potkala s Jiřím Marešem, kterého výsledky výzkumu zaujaly. Informoval o nich ve svých studiích a tak začala o něco později i výzkumná spolupráce k tématu pedagogické interakce a komunikace. Byla jsem přijata jako asistentka na katedru a byla mi svěřena práce s budoucími učiteli pro první stupeň základní školy. Výsledky pedagogických výzkumů pedagogické interakce a komunikace ve výuce poukázaly na to, jak malý prostor je věnován skutečnému učebnímu procesu žáků. Logicky vyvstala otázka, jak změnit přípravu učitelů, aby dokázali procesy žákovského učení řídit tak, že žáci budou v učebních činnostech aktivní a motivovaní. Tak to tedy začalo a je neuvěřitelné, že příběh pedagogického výzkumu a přípravy učitelů trval celých 50 let. V letech 1971–2013 jsem studovala a působila na Pedagogické fakultě v Ostravě a následně v letech 2014–2022 na Fakultě humanitních studií Univerzity T. Bati ve Zlíně.

2. Jaké významné inspirace ke změně pedagogiky a učitelské přípravy bylo možné najít před rokem 1989 a po něm?

Inspirace přinášeli lidé, kterým vždy ležela na srdci potřeba rozvoje

žáků i studentů. Myslím, že spolu můžeme vzpomenout na dr. Helenu Vyskočilovou, která začala stavět nové základy primární pedagogiky na Pedagogické fakultě v Ostravě a následně na Pedagogické fakultě v Praze. Společně s dr. Evou Vyskočilovou postupně prosadily propojení studia učitelství na pedagogickou praxi. Propedeutikou k vstupu do praxe byl výcvik v komunikativních dovednostech. Studenti byli vedeni k tomu, aby pozorně vnímali vlastní řeč i neverbální pohyb. Dále byli vedeni k sebezpozorování v pedagogických situacích, které nastartovalo jejich profesní sebepojetí. První pokusy vyučovat byly nahrávány na video a rozbor byl předmětem vědomé zpětné vazby.

Propojení na pedagogický výzkum mi umožnila participace v týmu profesora Jiřího Mareše a jeho spolupracovníků. K němu postupně přicházely další inspirativní osobnosti jako prof. Zdeněk Helus a prof. Peter Gavora, kteří propojovali nejnovější výsledky výzkumu v pedagogické psychologii s tématy žákovské školní úspěšnosti a rozvoje osobnosti žáků a studentů v procesech výuky.

Další inspirací byl úkol, který mi svěřila prof. Dana Tollingerová ve studiu vědecké aspirantury na katedře vysokoškolské pedagogiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Bylo potřebné provést výzkum reálných pedagogických situací, v nichž se **učitel sám rozhoduje**,

a upozornit na míru **subjektivní učitelské odpovědnosti**.

Po roce 1989 se otevřela otázka, do jaké míry může být učitelské rozhodování autonomní, samostatné a svobodné. Řešení této otázky se setkávalo s požadavky vzdělávací politiky a jejích dokumentů, jako byla Bílá kniha a další. Spolu s tebou (s prof. Vladimírou Spilkovou z Pedagogické fakulty v Praze) a prof. Alenou Nelešovskou (Pedagogická fakulta v Olomouci) došlo k iniciativě, která vyjednávala na úrovni Akreditační komise a na půdě všech zbývajících pedagogických fakult o pětiletém **nestrukturovaném studijním oboru Učitelství pro první stupeň základní školy**. Odborná i politická reprezentace přijala jasné argumenty, proč tato struktura studia odpovídá náročnosti i odpovědnosti učitele v primární edukaci. Přijetí tohoto východiska si vyžádalo spolupráci všech studijních oborů, které na přípravě učitelů pro primární edukaci spolupracovaly.

V letech 1998–2005 byl na Pedagogické fakultě v Ostravě řešen výzkumný záměr s názvem *Nové možnosti vzdělávání učitelů, vychovatelů a žáků pro učící se společnost 21. století*. Jeho součástí bylo hledání nového paradigmatu pro přípravu učitelů, které se opíralo o rozvojový model učitelů a žáků ve výuce a ve škole. Uvádění paradigmatu do reality učitelské přípravy však bylo náročnou vizí a vyžádalo si další roky vyjednávání.

Navíc se měnila realita primární edukace, protože do ní vstupovaly školy s filozofií alternativních a inovativních pokusů ze zahraničí. Tak vznikla v Ostravě pracoviště s názvem Ústav pro svobodné alternativní školství (1992–1998) pod vedením profesora Lumíra Riese a následně katedra Pedagogika pro primární a alternativní vzdělávání (1998–2013), kterou jsem měla tu čest řídit. Katedra vstoupila do spolupráce na evropské úrovni (prof. S. Leber, Stuttgart) a byl vypracován mezinárodní projekt s názvem *Teacher training and pedagogy as a way of building Europe* (prof. Z. Helus, Praha, a prof. L. Ries, Ostrava). Díky finančním prostředkům z projektu bylo možné zvát zahraniční odborníky na přednášky a vysílat studenty na roční studia do zahraničí. Bylo možné inovovat studijní program pro učitelství prvního stupně základní školy. Hlavním východiskem bylo důsledné propojení studia s reflexí pedagogické praxe a s motivací k její proměně v duchu inspirací inovativními a pokusnými projekty na základních školách. Studenti měli možnost realizovat ve školách s novými projekty pedagogickou praxi a exkurze (například v Ivančicích-Řeznovicích u paní ředitelky Jany Kratochvílové) a provádět zde pedagogický výzkum, který zpracovávali a obhajovali v diplomových pracích. Tak vznikaly první práce, které zachycovaly například pokusy waldorfských škol R. Steinera a škol M. Montessori v regionu Ostravy.

V rámci spolupráce se postupně rodila myšlenka změn v rámci Evropy a moje publikace *Cesty k pedagogice obratu*. Měla za cíl ukázat, že **rozvojový model** pojetí žáků a studentů se rodil už v průběhu minulého století v řadě míst Evropy a na vybraných místech ve světě. Byl to pokus, jak inspirovat studenty v komparativní pedagogice k úctě k originálním pokusům řešení otázek lidskosti v podmínkách školního vzdělávání žáků v raném věku.

Také členové katedry prováděli výzkum a reflexi inovativních škol. Byly to školy v regionu Ostrava, jejichž výsledky bylo možné výzkumně sledovat a vyhodnocovat. Nejen školy s klasickou alternativní pedagogikou, ale i inovativní projekty škol byly předmětem výzkumu (například Základní škola s projektem 3+3+3 v Zátoru na Bruntálsku) a výsledky byly velmi zajímavé.

Pedagogika obratu přináší hlubinný pohled na žáka jako na subjekt vlastní učební činnosti a ukazuje na potřebu zásadní proměny pojetí žákovského učení i pojetí školní výuky, která procesy učební činnosti může řídit novým postupem. Ukázalo se, že některé pokusy klasických alternativních škol fungují i v českých podmínkách. První absolventi devátých tříd vykazovali prokazatelný zájem o vlastní sebezorození, který byl spojen s jejich iniciativou a osobní odpovědností za další cestu ve vzdělávání.

3. Co přinesly impulzy z výzkumu kvality života žáků pro primární edukaci a pro posuzování výsledků alternativních a inovativních pokusů výuky na prvním stupni základních škol?

V letech 2006–2009 byl řešen výzkumný úkol GAČR s názvem *Kvalita života dětí a dospívajících*, který řídil prof. Jiří Mareš. V každém roce vznikla publikace, z níž je možné uvidět, jak je velmi důležitý **celostní (holistický) pohled na člověka** v dětském i v pozdějším věku rozvoje. Žákovské učení ve školní výuce je potřebné sledovat ve všech kvalitách života duševního, tělesného i duchovního.

V knize *Kvalita života dětí a didaktika* (2010, Portál) jsem si položila otázku, jak celostní přístup k žákům v primární edukaci promění požadavky na řízení procesu výuky a teorii didaktiky. Bylo možné ukázat, že nejen vědomosti z řady vyučovacích předmětů, ale i emocionální postoje k poznávaným skutečnostem ovlivňují žákovské učení. V neposlední řadě žákovské úsilí, které motivuje volní chtění žáků a umožňuje jejich aktivní vstup do učebních činností a participaci na projektech vlastního učení. To vše ovlivňuje žákovskou identitu a radost z učení. Bylo možné ukázat, jak spirituální rozměr žákovského poznávání dobra a zla, hodnot lásky a pravdy, které vyúsťují v motivy konat dobro pro ostatní, může být zpřístupněn

i malým dětem pomocí pohádek, mýtů a příběhů významných osobností z historie a jejich zasvěceným zpracováním, i pomocí dramatizace a vlastní tvorby žáků. Velká pozornost je věnována také sociálnímu učení a situacím spolupráce mezi žáky navzájem. Zde bylo možné poukázat na to, jak celá řada pedagogických řešení druhé poloviny 20. století přináší podněty k posunu k tomuto trendu celostního přístupu k výuce. Kniha byla zamýšlena jako inspirace pro studenty primární edukace a jako podnět k rozvoji jejich profesní identity a k úsilí o změnu pedagogické praxe na půdě základních škol.

4. Jak souvisí učitelské sebepojetí a jeho výzkum s kvalitami života studentů učitelství?

Od roku 1990 bylo možné přinášet do vzdělávání učitelů nové podněty a získávat spolupracovníky z řad vysokoškolských učitelů jak na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity v Ostravě (1992–2013), tak na Fakultě humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně (2014–2022), kde nově vznikl **Ústav školní pedagogiky**. Ústav ve Zlíně se od samého vzniku zaměřil na vybudování studijních programů pro přípravu učitelů pro primární a preprimární vzdělávání. Studijní programy a obory měly na jednom pracovišti akademické pracovníky, kteří zajišťovali nejen pedagogiku a psychologii zaměřenou na od-

povídající věk dětí a žáků v počátcích edukace, ale také na celé spektrum didaktik vyučovacích předmětů. Ve Zlíně se podařilo díky úsilí prof. Petera Gavory a prof. Adriany Wiegerové vybudovat pracoviště, které hledalo nová řešení pro bakalářské, magisterské i doktorské studium pedagogiky a sjednocovalo akademické pracovníky pro sdílení společného paradigmatu v přístupu k žakovskému i studentskému učení z hlediska jejich rozvojových možností. Byla to výzva pro všechny zúčastněné, jak hledat nová řešení a nový typ spolupráce na akademické půdě při přípravě učitelů.

Podstatným fenoménem změny učitelské přípravy se ukázalo učitelské sebepojetí. Tomu byl věnován i výzkum a výsledky byly publikovány v knize *Učitelské sebepojetí a jeho zkoumání* (2015, Zlín). Kniha otevírá řadu otázek, které se zaměřují na seberozvoj studentů učitelství. Jednotlivé kapitoly oslovují studenta učitelství z hlediska škály otázek pro sebepoznávání, které bude potřebovat pro výkon učitelské profese, aby dokázal svůj profesní rozvoj a učení sám řídit z vlastního pramene vědomého profesního já. Jsou sledovány cesty tohoto učení od deklarativních přes procesualní po kontextuální odborné znalosti, které student dokládá ve svém studentském portfoliu, jež je součástí jeho státní závěrečné zkoušky (viz studie „Profesní učitelské učení a reflexe studentského portfolia“ v časopise *Pedagogika*, 2021, č. 3). Kniha dále vede studenty k reflexi vlastního

prožívání a schopnosti empatie k žákům, poukazuje na potřebu sebereflexe vlastního rozhodování ve výuce a k vnímání subjektivní odpovědnosti za žáky v jejich rozvoji a učebních činnostech. Motivuje studenty k vlastní tvořivosti a odvaze v řešení unikátních pedagogických situací žáků v pedagogické praxi se znalostí sociálních kontextů a ve spolupráci s ostatními subjekty, které ovlivňují rozvoj žáků. Studie charakterizuje některé vybrané výsledky inovovaného studia učitelů primárních škol ve Zlíně na Fakultě humanitních studií (2016–2021), jehož realizace na Ústavu školní pedagogiky byla nezatížena předchozími tradicemi, jako na řadě pedagogických fakult.

5. Jaké jsou scénáře a perspektivy primární pedagogiky a učitelské přípravy do budoucna?

Inspirací pro sledování trendů v Česku byla participace na dvou evropských projektech, na nichž jsme měly možnost se účastnit společně.

Zde určitě stojí za zmínku spolupráce v Evropské asociaci pro učitelské vzdělávání (*Association for Teacher Education in Europe – ATEE*). Už na setkání ve Vídni v roce 2004 byly na programu **scénáře učitelské přípravy do budoucna**. Se svolením prof. Marco Snocka (Amsterdam, 2003) jsme publikovali náměty trendů rozvoje učitelského vzdělávání v češtině (viz Lukášová-Kantorková, 2003). Důleži-

té je, aby byly respektovány podmínky v konkrétním regionu Evropy.

V Česku jsme stále svědky pokusů o de-profesionalizaci pojetí učitelství a snižování nároků na přípravu učitelů, na které se pokoušíme stále upozorňovat. Je vidět, že bude potřebné i do budoucna pozorně vnímat krátkodobé politické zájmy a jejich neblahý dopad na trendy v učitelské přípravě. Stále jsou zpochybňovány zákonem jasně formulované požadavky na magisterskou kvalitu učitelské přípravy, která sleduje požadavky **reflektivního modelu** (důsledné propojení na pedagogickou praxi a význam oborových didaktik, jež uvádějí studenty do kontextů vztahu obsahu výuky a rozvoje žáků a studentů).

Pokus na Univerzitě T. Bati ve Zlíně (2014–2022) ukázal, **jaká rizika musí být řešena** v inovativním programu učitelské přípravy. Program je náročný na spolupráci s regionálními školami. Vyškolení učitelů-mentorů pro vedení studentů na pedagogických praxích si vyžádalo značné finanční prostředky, které bylo potřebné získat z grantů. V zákoně totiž stále schází ošetření otázek uvádějících učitelů a provázejících učitelů na pedagogických praxích. Bude potřebné ošetřit statut těchto pedagogických pracovníků jednak sníženým úvazkem, který umožní práci se studenty, a jednak financováním tohoto pracovního úvazku navíc. Společným úsilím se vzdělavateli učitelů z fakult připravujících učitele mají tito odborníci za úkol vést

studenty k autonomnímu a odpovědnému rozhodování v pedagogických situacích a ovlivňovat pozitivně jejich profesní sebevědomí.

Další trend naznačuje naše participace na výzkumném evropském projektu s názvem *Dětská identita a občanství v Evropě* (*Children's identity and citizenship in Europe*, prof. Alister Ross, Londýn, 1999–2002). Celých dvacet let se jen po krůčcích přibližujeme takovému **pojetí žáka** v podmínkách školní edukace, které se opírá o více kvalit života žáků. Je zjevné, že nás na tomto poli ještě čeká hodně práce, abychom se připojili k některým inovacím a alternativám v Evropě.

Mám naději, že nová generace studentů učitelství, kteří sami prošli rozvojetvorným a reflektivním modelem učitelství, je zárukou toho, že v budoucnu převládne **nové paradigma** kvalitní učitelství, které bude postaveno na novém pojetí žáků, studentů i výuky.

Osobní dovětek iniciátorky rozhovoru

Dovolte mi na závěr osobní dovětek. Hana Lukášová patří k několika nejvýznamnějším osobnostem v oboru primární pedagogiky. Je jednou ze zakladatelek tohoto v českém kontextu nového vědního oboru, který se etabloval jako antropologicky orientovaná autonomní vědní oblast v rámci pedagogiky. Svou vědecko-výzkumnou činností zásadním způsobem přispěla k je-

jímu rozvoji do podoby propracované koncepce vzdělávání dětí mladšího školního věku s ohledem na ontogenetické zvláštnosti tohoto vývojově citlivého období. Vtiskla novému oboru výraznou pečeť humanistické, na dítě orientované pedagogiky s důrazem na osobnostně rozvojové pojetí vzdělávání. Její holistický pohled na dítě jako bio-psycho-sociální jednotu byl spojen s apelem na komplexnost působení učitele primární školy a na komplexnost profesního i osobnostního rozvoje této kategorie budoucích učitelů.

Neméně zásadní je vklad Hany Lukášové k rozvoji teorie, výzkumu i praxe vzdělávání učitelů primárních škol. Její práce výrazně přispěly k formulování nového paradigmatu učitelství a přípravy na ni. Mezi jeho vůdčími principy zdůrazňuje etickou stránku učitelství, hodnoty jako lidskost a duchovní dimenze učitelství. Je autorkou jedné z nejvýraznějších inovativních koncepcí studia učitelství pro primární školu v České republice, kterou společně s týmem spolupracovníků z akademického prostředí i školské praxe realizovala a výzkumně ověřovala na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity. Na tuto průkopnickou práci navázala v posledním desetiletí tvorbou inspiračních koncepcí učitelství a její realizace na Fakultě humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně.

Milá Hanko, děkuji Ti za mnohaletou vzájemně obohacující spolupráci na poli primární pedagogiky a vzdělávání učitelů primárních škol. Vážím si Tvého ce-

loživotního zaujetí, intenzity práce a kvality výsledků v „našem“ oboru. Stejně tak děkuji za lidskou dimenzi naší profesní spolupráce, za inspiraci

Tvým duchovním založením, moudrostí i nadhledem a v neposlední řadě za přátelství.

prof. PhDr. Vladimíra Spilková, CSc.

Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Katedra anglistiky a amerikanistiky;

e-mail: vladimira.spilkova@email.cz